

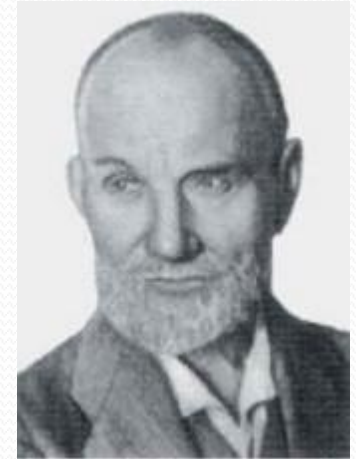
ЛІНГВІСТИЧНІ ШКОЛИ

2 пол. XIX – поч. XX ст.

• КАЗАНСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА

- У Казанському університеті.
- Представники: *Іван (Ян) Бодуен де Куртене, М.Крушевський, Василь Богородицький, Лев Щерба.*
- Інколи цю школу називали «казансько-петербурзькою» (панівна більшість її вихованців перед жовтневим переворотом і після нього перебралися до Петербурга).

- **Іван БОДУЕН ДЕ КУРТЕНЕ (1845-1929)**

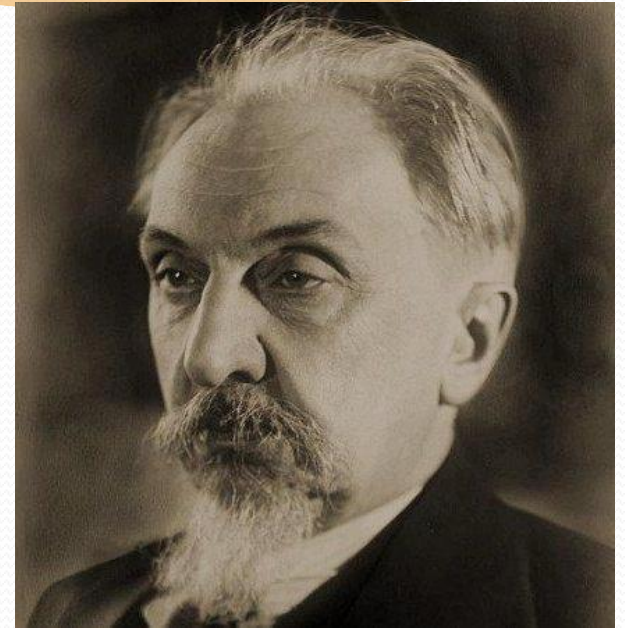

- **Основні праці:**
- «Про загальні причини мовних змін» (1890)
- «Про психічні основи мовних явищ» (1903)
- «Вступ до мовознавства» (1917)
-
- Це переважно *лінгвіст-теоретик*.
- Прихильник європейського психологізму, але разом із тим – новатор у мовознавчій теорії, борець за принцип історизму в лінгвістиці.
- Розробив **теорію т. зв. граматичної аналогії**: розвиток граматичної будови тієї чи тієї мови відбувається за рахунок уподібнення нових явищ старим, традиційним.

- Радив досліджувати процес мовного розвитку в суворій послідовності.
- **Найбільша заслуга: першим відкрив фонему, розробив учення про її функції ⇒ основоположник фонології.**
- При цьому він виходив із того, що *роль звуків у системі мови зводиться не тільки до утворення окремих слів, звукосполучень, морфем, а й до здатності їх служити смислорозрізнявальними сигналами, знаками.*
- Бодуен де Куртене також **сформулював принципи описової лінгвістики:** сучасний стан мови слід вивчати, спираючись на історичні дані, а також прередбачаючи майбутні мовні зміни.
- Першим по-справжньому зайнявся типологічним дослідженням мов.

- Мова – це система знаків: «Оскільки мова можлива тільки в людському суспільстві, то, крім психічної сторони, мо повинні в ній завжди відзначати сторону соціальну. Основою мовознавства повинна бути не лише індивідуальна психологія, а й соціологія».
- «У мові немає нерухомості». У мові, і взагалі в природі, усе живе, все рухається, все змінюється.
- Надто велику роль відводив вивченню т.зв. мертвих мов: латини, давньогрецької, санскриту та ін..
- У багатьох роботах Бодуен де Куртене покликався на факти української мови, торкався питань україністики.
- Тісні наукові зв'язки – з Іваном Франком, Вол.Гнатюком. Збереглися їхні листи.

- **Лев ЩЕРБА (1880-1944)**
- Фонетист, фонетичні системи
- російської та французької мов.
- **Головні роботи:**
- «Російські голосні в якісному
- та кількісному відношенні» (1912)
- «Фонетика французької мови» (1937)
- Розвинув і продовжив фонологічне учення Бодуена де Куртене.
- «Звуки, фонемі мови слід вивчати експериментальним шляхом (за допомогою осцилографів)».
- Розробив учення про синтагму як про основну синтаксичну одиницю.

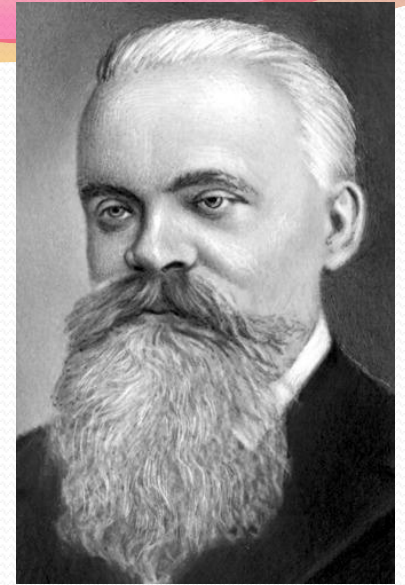
● **Глоокая куздра
штеко бодланула
боккра и курдячит
бокренка**

- **МОСКОВСЬКА ФОНОЛОГІЧНА ШКОЛА**
- Осередок новітньої лінгвістичної думки в 2-й пол. ХІХ ст. – Московський університет.
- Засновник школи – Пилип Фортунатов.
- Представники – його учні та послідовники О.Шахматов, Б.Ляпунов, О.Пєшковський, Мих.Покровський, В.Пожезинський, Гр.Ульянов, Д.Ушаков, О.Томсон.
- Найвидатніші – Фортунатов і Шахматов.

- П.Фортунатов (1848-1914)

- **Роботи:**

- «Індоевропейські плавні приголосні в давньоіндійській мові» (1896), «Порівняльна морфологія індоевропейських мов» (1897), «Короткий нарис порівняльної фонетики індоевропейських мов» (1922).
- Найбільше досліджував фонетику індоевропейських мов.

- Чимало уваги – проблемі взаємозв'язку мови і мислення:
- Мова пов'язана з процесом мислення як способом виявлення співвідношення між уявленнями
- Форма вираження психологічного судження – речення;
- Вчення про словосполучення: словосполучення можуть виступати у вигляді повних і неповних речень;
- Відкрив акцентологічні закони слов'янських мов;
- Вивчав словаянську інтонацію;
- Удосконалив тодышний російський правопис;
- Остаточо утвердив у російському мовознавстві сучасну класифікацію основних частин мови.

- **О.Шахматов (1864-1912)**

- Автор багатьох робіт зі слов'янського та російського мовознавства:

- «Нарис найстарішого періоду історії російської мови» (1915)

- «Найдавніша доля руського племені» (1919)

- «До історії звуків російської мови» (1907)

- «До питання про утворення руських наріч і руських народностей» (1899)
- «Нариси з історії української мови» (співавтор – А.Кримський, 1922).
- Видатний історик слов'янських мов.
- Робив спроби реконструювати т.зв. давньоруську прамову (східних слов'ян)
- Доводив: історія мови – історія народу.
- «Мова виникла як засіб спілкування людей між собою».

- Гіпотеза т.зв. «психологічної комунікації»: мислення – це зв'язок уявлень людини про навколишній світ. Це т.зв. «внутрішня мова».
- Шахматов – основоположник російського наукового синтаксису. Йому належить таке визначення речення: «Р. – це одиниця мовлення, що сприймається мовцем і слухачем як граматичне ціле та служить для словесного вираження одиниці мислення».

- Першим у російському мовознавстві подав докладну класифікацію речень і членів речення.

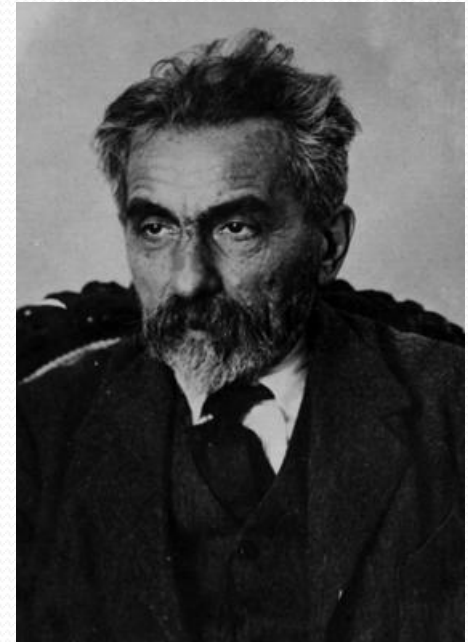
- **Заслуги О.Шахматова перед українським мовознавством:**

- хоч і пропагував ідею спільноруської мови, з якої – три східнослов'янські мови, однак визнавав права української мови на самостійне існування;
- нерідко критикував тих, хто вважав українську мову наріччям російської;

- 1905 р. – разом із російськими академіками подав на ім'я царя т.зв. «Пам'ятну записку про українську мову» ⇒ царський уряд на деякий час зняв заборону (до 1907) на українську мову.
- Три групи східнослов'янських племен і їхніх діалектів: 1) *північно-руську*, 2) *середньоруську*, 3) *південноруську* («Курс истории русского языка», «Украинский народ в его прошлом и настоящем»).

- **Микола Марр і мовознавство у дзеркалі сучасних відкриттів: псевдонауковість чи інтуїція?**

- **І. М. Марр:** перехід суспільства
- від однієї формації до іншої
- супроводжується
- стрибкоподібними,
- революційними змінами в мові,
- які й змінюють її стан.
- Перехід від мови жестів до звукової мови в доісторичні часи пов'язувався з виникненням «нового мислення», яке вимагало інших, ширших можливостей для свого втілення.

- Радикальна зміна способів отримання й перероблення інформації людським мозком, коли в Інтернеті - так звані гібридні, креолізовані тексти з потужним невербальним складником і кардинально зміненим способом графічного відтворення усного мовлення (графіксати)
- Питання: «Візуальна революція» ХХ – ХХІ століть? – геніальне передбачення Марра?
- *В. Алпатов*: «...положення про майбутню революцію в мові, спричинене тим, що «нове мислення» не «вміщується у звукове мовлення» і готується до «ліпки, творення» якісно нового способу передачі, може мати і серйозний зміст».

- Усе більшає і кількість adeptів теорії маррівського «кінетичного мовлення», у якій обстоювалася первинність мови жестів відносно звукової мови.
- Американці дослідники проблеми походження мови, як М. Корбаліс, М. Томаселло, Д. Морфорд - досить переконливо обстоюють ідею «генетичної пов'язаності» між жестовою та звуковою мовами.
- **М. Корбаліс:** *шлях до звукової мови пролягав через жестикуляцію рук до «мімічного жесту» (який супроводжував викрики) і далі перетворився на артикуляцію мовних звуків, змістившись всередину рота. Відбулося це близько 40 тисяч року тому, в період верхньопалеолітичної революції, коли виникла ціла низка «культурних новацій»: наскельний живопис, прикраси, нові технології оброблення каміння тощо. Однією з таких новацій і постала звукова мова.*

- **М. Томаселло:** комунікація людей сягає вказівних жестів і пантоміми, оскільки в їх основі лежить схильність людини до зорового спостереження та інтерпретації поведінки оточуючих. На певному етапі формується конвенційна звукова мова, у якій повнозначні слова витісняють пантоміму, а службові – вказівні жести.

- **П. М. Марр** визнавав «родовідне дерево» компаративістів.
- 1923 р. - теорія схрещення мов:
- **у розвитку мов превалюють не дивергенційні, а конвергенційні процеси, котрі сприяють об'єднанню мов і, відповідно, зменшенню їх кількості.**
- В ідеалі за доби комунізму мала б виформуватися «одна мова для всього людства».
- До М.Марра теорія не нова.

- Німець Й. Шмідт, учень Августа Шлейхер, запропонував свою «хвильову теорію», яка ґрунтувалася на визнанні переважно конвергентного розвитку мов.
- Зміст теорії: мовні інновації, поширюючись з центру до периферії (подібно до кіл на воді від кинутого каменя), призводять до процесів сходження мов.
- Ця теорія - вплив на засновника школи «слів та речей» Гуго Шухардта (1842–1927), котрий запропонував теорію «мовної безперервності», яка постулювала поступовий взаємоперехід між мовами внаслідок відсутності чітких меж між ними. При цьому схрещування (змішування) мов визнавалася як необхідна умова їх існування.

- Прихильник теорії схрещення мов - і **І. Бодуен де Куртене**: 1901 р. - полемічно загострена стаття «Про мішаний характер всіх мов».
- Його учень **Л. Щерба**, стаття «Про поняття змішення мов»: схиляється до поглядів А. Мейє щодо розуміння спорідненості мов як безперервності мови.
- Л.Щерба: питання про змішення мов - «...одне з найбільш неясних у сучасній лінгвістиці».

- **Є. Поливанов**, абсолютним опонентом М. Марра, але зробив великий внесок у вивчення проблеми мовної конвергенції, впровадивши до наукового обігу терміни *гібридизація* та *метизація*, відповідно для позначення схрещення споріднених і неспоріднених мов.
- **М. Трубецькой** (1890 – 1938) запропонував свою теорію «мовного союзу»: тривалі контакти між географічно суміжними мовами призводять до їх фонетичного, граматичного та лексичного уподібнення навіть у випадку їх повної неспорідненості.

- **Цікавий - політичний бік теорії конвергентного розвитку мов, який було також актуалізовано в ході дискусії 1950 р. на сторінках газети «Правда». Як зазначає Ю. Шерех (псевдонім українського лінгвіста й літературознавця Ю.В. Шевельова) у своїй статті «Присмерк марризму», теорію Марра про перехрещеність усіх мов, і тим самим про принципову рівність усіх мов важко погодити з думкою про вищість російської мови: «За Марром усі мови однаково давні, а значить українська і білоруська мови не молодші від російської».**
- Саме через це Марра почали дуже хейтити.

- III. М. Марр - модель глотогонічного процесу з чотириелементним палеонтологічним аналізом, в основу якого лягли дифузні корені-першоелементи **сал, бер, йон, рош**, від яких беруть початок Есі мови світу: *«...за яфетичним мовознавством тільки чотири лінгвістичних елементи є первинними значимими словами, які використовувалися за певних обставин для сигналізації того чи іншого предмета.*
- *Групи предметів, котрі не мали самостійного, конкретного змісту і як частини мови не можуть бути далі проаналізованими. І ці чотири лінгвістичних елементи є спільними для всіх мов, вони притаманні кожній мові безвідносно до суспільної формації її функціонування, входження до певної системи в синхронії або діахронії та до сім'ї мов, куди б її могло віднести старе вчення про мову, вчення індоєвропейців».*

- Відкриття в сучасній молекулярній біології: дешифруванню геному людини. Було встановлено, що спадковість можна уподібнити повідомленню, записаному вздовж хромосом за допомогою певного виду хімічного «алфавіту». В якості вихідних елементів цього алфавіту, його «букв», використовуються чотири хімічних радикали, які, комбінуючись один з одним в нескінченних лінійних послідовностях нуклеїнових кислот, створюють «хімічний текст» генетичної інформації.

- У генетичному кодї інформативним є не окремий елемент системи, не окремий хімічний радикал, а особливі комбінації цих вихідних чотирьох нуклеотидів по три елементи, що створюють так звані «триплети». Оскільки можна скласти всього 64 комбінації з чотирьох вихідних елементів по три, генетичний «словник» складається з 64 «слів» з яких три триплети є «знаками пунктуації», що маркують у послідовності нуклеїнових кислот початок і кінець «фрази», а решта співвідносяться з однією з 20 амінокислот.

- Генетичний код, таким чином, можна уподібнити коду мовному, – виявляється структурний ізоморфізм між двома інформаційними кодами – генетичним і мовним, причини чого ще не є остаточно з'ясованими: такий стан речей виник унаслідок структурного зближення двох різних систем з аналогічними функціями (Фр. Жакоб), або цей ізоморфізм пов'язаний із філогенетичним конструюванням мовного коду за моделлю і структурними особливостями коду генетичного (Р.Якобсон).

- **Глотогонічна теорія М.Я. Марра не має під собою ніяких раціональних підстав. Вона суперечить і логіці сучасної теоретичної лінгвістики, і мовної емпірії, і в цьому сенсі вона ірраціональна. Але теорія ця, що представляє своєрідну структурну модель мови, дуже близьку до генетичного коду, не є іррелевантною для науки і може слугувати ілюстрацією проявлення у вченому інтуїтивних і неусвідомлених представлень про структуру генетичного коду, очевидно, підсвідомо скопійованих ним при створенні оригінальної моделі мови**

- Отже, Маррівська ідея «кінетичного мовлення», переходу від мови жестів до звукової мови у доісторичні часи, що він пов'язував з виникненням «нового мислення», знаходить все більше прихильників у сучасній лінгвістиці.
- Сьогоднішній перехід від суспільства постіндустріального до інформаційного може бути визнаним співставним за радикальною зміною способу обробки інформації переходу періода нижнього палеоліту від мови жестів до звукової мови.
- **Ідеї М. Марра щодо схрещення мов не були абсолютно новими для мовознавчої науки.** Багато авторитетних вчених визнавали переважно такий модус мовного філогенетичного розвитку (Г. Шухардт, Б. де Куртене, Л. Щерба, С. Трубецької та ін.).

- Швидше за все, критика маррівського вчення була принципово пов'язана з радянською політичною ідеологією про російську мову як «старшого брата» всіх східнослов'янських мов, яку логіка вченого фактично заперечувала.
- Чотириелементна модель глотогонічного процесу М. Марра структурно корелює з устроєм генетичного коду людини, частина якого була розшифрована зусиллями молекулярних біологів. Пор. давньокитайську «Книгу змін» (I Ching), де система трансформацій чотирьох бінарних елементів має такий самий структурний принцип утворення, що й генетичні «триплети».
- Є також аналогія з чотирма елементами в космогонії іонійських філософів (Фалеса, Анаксимандра, Анаксимона, Геракліта Ефеського та ін.), чотирма станами людського тіла, вирізненими давньогрецьким лікарем Гіппократом.